№ 144 Օգոստոսի 20 (Սեպտեմբերի 1) 1880 Օգոստոսի 20 (Սեպտեմբերի 1) № 144

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն. Մի խօսակցութեան առիթով: Նամակ Ղուբայից: Նամակ Երևանից: Նամակ Մանգլիսից: Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Թիւրքիա: Արևելեան գործերը:—«Մշակի» հեռագիրներ,—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական. Նամակ Ալէքսանդրապոլից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ.

—

Թէև հայրենիքի շահերը պահանջում են ամեն դէպքում պաշտպանել նրան օտարների առաջ, բայց ի՞նչպէս այդ անել, երբ խղճահարվում եմ: Անցեալ օրերը ես առիթ ունեցայ խօսակցելու մի օտարազգի պատուական պարոնի հետ, որը մօտ երեք տարի է Թիֆլիսումն է բնակվում: Զանազան մեզ հետաքրքիր հարցերով զբաղվելուց յետոյ, յանկարծ մեր հարցը փոխվեց հայ վաճառականների բնաւորութեան վրա: Նա ասում է. «այս երեք տարվայ ընթացքում Թիֆլիսի հայ վաճառականների մասին այն եզրակացութեան հասայ, որ նրանք չափազանց փողասէր, ագահ և ժլատ են. նրանց համար ամեն նպատակ սրբում է գործը: Նրանք ձգտում են ժողովրդից մեծաւլից շատ հաւաքել, բայց ի՞նչի համար, ո՞ւմ համար են հաւաքում, շատերը իրանք էլ չը գիտեն: Բայց տեսնենք արդեօք այդ նպատակին հասնելու համար վաճառականական սուրբ օրէնքներո՞վ են ընթանում—ոչ երբէք. նրանց սկզբունքն է խաբել, խաբել և միշտ խաբել:

Օրինակ, առարկան մէկ կոպէկանոց է, հինգ գնահատել, 50 կ. է, երկու մանէթ գնահատել, և այլն, և եթէ վաճառականութեան կենտրոնատեղին Թիֆլիսն է, ուրեմն այդ հիւանդութեամբ վարակված են և բոլոր հայերը:»

Որքան էլ պաշտպան հանդիսանայի արևնակիցներիս և համոզելով պարոնին, ցոյց տայի հայի բնաւորութեան շատ լաւ կողմերը, այնու ամենայնիւ յանդգնութիւն կը լինէր իմ կողմից պաշտպանել Թիֆլիսցի հայ վաճառականներին ընդհանրապէս, թէև բացառութիւններ շատ կան, քանի որ նա անթիւ օրինակներ և փաստեր թափեց առաջս, որոնց հետ ծանօթ է ամեն խանութ մտնողը: Աւելորդ չէր լինի, որ պատմեմ նոյն օրվայ խօսակցութիւնից յետոյ իմ մի բարեկամիս հետ պատահած դէպքը, որ հաստատում է ծանօթ պարոնի համոզմունքը: Նա մանում է «Միջի-փողոցում» մի խանութ կօշիկներ գնելու, թէև միւս խանութների գործակատարները, կամ ծառաները, «ГОСПОДИНЪ, աղա՛, ПОЖАЛУТЕ» ասելով, խոստանում են աւելի լաւը տալ: Վերջապէս ընտրում են մի զոյգ կօշիկ. «ո՞նց է գինը», հարցնում է գնողը:—Շատ էժան, 8 ր., պատասխանում է տէրը:—Չէ, ախպեր, մի խօսք, չորս կը տամ, կամքդ է տուր, չէ—էլի ձեր ապրանքն է:—Մի տե՛ս ի՛նչ ապրանք է, ЧЕСТНЕ СЛОВО, էս տեսակ ապրանք չէք գտնի ուրիշ տեղ, այսպէս սկսում է գովել ապրանքը. բայց յանկարծ 8 ր. իջեցնում է և չորսով տալիս:—Բաս որ չորսով տալու էիր, էլ ի՞նչու էիր չարչարում. օրհնված հոգի, մի ասէիր ու կանգնէիր, ասում է գնողը:—Կարելի է չորս րուբլ ասեմ, դու երկուսում գաս կանգնես, ես դրանից վախեցայ.—Եթէ մի անգամից սովորութիւն անէք գնահատել ապրանքը ինչպէս հարկն է, այն ժամանակ գնողը կը սովորի և ձեզ համար էլ սովորութիւն կը դառնայ. այդպիսով կը պահպանէք ձեր պատիւը: Այս ասելով կօշիկները գնում ու հեռանում. մի ուրիշ տեղ գուլպաներ նոյն կերպով է գնում:

Աւելի ձանձրալին այն է, որ իւրաքանչիւր խանութի առաջ նստած են գործակատարներ, կամ ծառաներ, որոնք իւրաքանչիւր անցորդի համարեա տանելն են փաթաթվում և խնդրում են իրենց խանութից բան գնելու: Բայց մեծ մասը անգործ խանութում նստած նայում է, երբեմն ապրանքների, երբեմն անցորդների վրա, փոխանակ գիրք կարդալու և ժամանակը նրանով անցկացնելու: Բայց ո՞վ է մեղաւորը. խանութի աղաներն են, որոնք ոչ թէ սովորում են մտաւոր կեանքով զբաղվելու, այլ գիրք կարդացողին հայհոյելով են վանդում: Ամեն չար և վատ բան յառաջանում է տգիտութիւնից: Արդեօք մինչև ե՞րբ այսպէս, երբ օտարազգին ծանօթ լինելով Թիֆլիսի հայերի բնաւորութեան հետ վերաբերում է ամբողջ հայերին: Իսկ եթէ ազնուութեան շաւղով ընթանային, այն ժամանակ, կարելի է, վերականգնեն իրենց պատիւը օտարների առաջ:

Թիֆլիս. Յ. Ք.

ՆԱՄԱԿ ՂՈՒԲԱՅԻՑ

—

6 օգոստոսի

Մի փոքրիկ գետակ, Ղուբայ-չայ անունով, անցնելով քաղաքի միջից, բաժանում է նրան երկու մասի. գետակի աջ կողմը բնակվում են հայերն ու Թուրքերը, ձախ կողմը—հրէաները: Ես կը ցանկանայի այս անգամ ծանօթացնել ընթերցողներին Ղուբայի հրէաների հետ: Նրքա թիւը մօտ 700 տուն են: Մի երկար տախտակեայ կամուրջ բաժանում է նրանց հայերից ու Թրքերից: Մտնելով հրէաների թաղը, դուք զգում էք մի չափից դուրս անախորժ տպաւորութիւն:

Անմաքուր, աղտեղի փողոցները, որոնք ամեն մի քայլափոխում գարշահոտութիւն են բուրում, զզուանք են ազդում ներկայ եղողին.

Փոքրիկ, անմաքուր գարշահոտ խրճիթները, որոնք աւելի նմանվում են խոզի բոյների, ծածկում են իրենց մէջ Աբրահամի այդ արժանի զաւակներին: Փորձեցէք մտնել այդ խրճիթներից մէկի մէջ, և ես հաւատացած եմ, որ դուք չէիք կարող մնալ այնտեղ հինգ րոպէից աւելի: Մի փոքրիկ խրճիթում, որի պատերից ծորում են խոնաւութիւնից արտադրված կաթիլները, բնակվում է հրէայի ամբողջ ընտանիքը: Այդ միակ սենեակը (եթէ կարելի էր սենեակ անունը տալ) կազմում է նրա ննջարանը, սեղանատունը, հիւրանոցը, խոհանոցը, արհեստանոցը, և մանուկների արտաքնոցը:

Այստեղ դուք կարող էք նկատել և կեղտոտ ծերունիներ միջատների հետ պատերազմ մղելիս, և փոքրիկ, կարծես ցեխից շինած, տկլոր մանուկներ ձմերուկի կճեպ կրծելիս և երիտասարդ, կանայք ու աղջկերք մարմնացած աղտեղութիւններ. այստեղ է նոյնպէս հաւը տան միջի աղբանոցում իր ձագուկների հետ քուջուճ անելիս: Տան մէջ անկարգ և անկանոն ցրուած են տնային կահ ու կարասիք. մի տեղ տեսնվում է կիրակուրի կաթսան մի անմաքրութեան ամանի հետ, միւս տեղ սամովարի մօտ առաւօտվանից մնում է խրխնայի մի այլ անմաքրութիւն. հայելու վրա փռված է ծերունու տոնաչորը և հալաւը, որոնց վրա արշաւահանդէս են ներկայացնում միջատները և այդ ամենի մէջ մի կողմում պատուելի տանտիկինը խմոր է հունցում, երբեմն երբեմն խմորոտ ձեռքով մարմինը քերելով: Միւս տեղ ջահել աղջիկը կերակուր պատրաստում, իսկ սենեկի մէջ նստած տանուտէրը անվրդով իր ճաշն անում: Տան մէջ սեղանի, աթոռի հետն անգամ չէ երևում…

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ

—

15 յուլիսի

Ներկայ ամի «Փորձ» ամսագրի IV համարում ընթերցողը ի միջի այլոց կարդում է և մի «Ախալցխայից մինչև Անի» յօդուածի շարունակութիւնը «Գեղամեանց» ստորագրութեամբ: Իր յօդուածում պ. Գեղամեանցը կամեցել է ստորագրել մեր Ալէքսանդրապօլ քաղաքը, ի լոյս աշխարհ հանելով նրա վիճակագրական տեղեկութիւնները (СТАТИСТИЧЕСКІЯ ДАННЫЯ) բաւական ընդարձակ և մանրամասն կերպիւ: Չէ մոռացել պ. յօդուածագիրը, իբրև մահու և կենաց խնդիր, մտնել (որպէս թէ անձամբ) և տեղւոյս՝ թէ տէրութենական, թէ ազգային և թէ այլ մասնաւոր ծխական դպրոցները, ի թիւս որոց և մերը, ցանկալով դուրս բերել նրանցից մի ճիշդ տեղեկութիւն նրանց ներքին և արտաքին դրութեանց վերաբերութեամբ, (դժբաղդաբար պ. յօդուածագրի մեր դպրոցը այցելելու միջոցում, թէև չը գիտենք ինչ ժամանակ է եղել, ես բաղդ չեմ ունեցել անձամբ ծանօթանալ պարոնի հետ և կարևոր տեղեկութիւնները հաղորդել նրան, իբրև հետաքրքիր ճանապարհորդի) բայց չը գիտենք մենք թէ պ. յօդուածագիրը ինչ հաստատուն տեղեկութեանց կամ փաստերի վրա հիմնվելով մեր քաղաքի դպրոցներից մի քանիսին քաղցրասիրտ գըթութեամբ բարձրացրել է դէպի երկինք, իսկ միւսներին, չեղած թերութիւններն անգամ ի նկատի առնելով բարեհաճել է յանդունդս դժոխոց իջուցանել:

Որովհետև մեր մտքումը չը կայ արդէն և չէ լինելու փոխհանալ նրա—պ. Գեղամեանցի—այդպիսի երկու ծայրայեղ չափազանցութեանց մէջ ընկնելու գաղտնիքը քննել և ոչ ուրիշ նրա տըւած վիճակագրական տեղեկութեանց մեծաւ մասամբ անհիմն և վայր ի վերոյ լինելն առ այժմ յերևան հանել *), ուստի՝ թող ներուի մեզ այստեղ, մեր խօսքը մասնաւորցնելով, մի քանի խօսք ասել միայն այն նկատողութեանց մասին, որ պ. ճանապարհորդը բարեհաճել է անել մեր «Ալրաաջեան եղբարց տարրական դպրոց» անունով բացված ուսումնարանի վերաբերութեամբ, քանի որ պարոնը իր այդպիսի անհիմն նկատողութիւններով չօշափում է մեր անձնաւորութիւնը միայն և արատաւորում մեր ուսումնարանի վարկը:

Նախ՝ վստահութեամբ կարող ենք ասել, որ պ. յօդուածագիրը իր այդ նկատողութիւնները հիմնած կերևի, եթէ ոչ խպառ սուտ, գոնէ շատ հարևանցի և գուցէ մի օտար՝ ըստ երևոյթին պերճախօս պարոնից հաղորդված տեղեկութեանց վրա, որովհետև պարոնը հէնց իր՝ յիշեալ դպրոցի վերաբերութեամբ գրած տեղեկութեան առաջին տողում մի մեծ սխալանքի մէջ է ընկնում: Նա ասում է.

ա) Որ մեր դպրոցը բացված է 1863 թւին և հաստատված մարմնաւոր իշխանութեան ձեռքով 1875-ին, այն ինչ դպրոցը բացված է 1865 թւին տեղական ուսումնարանական վարչութեան հրամանաւ և ապա հաստատված նոյն 1875 թւականում բարձր մարմնաւոր իշխանութեան թոյլատւութեամբ:

բ) Պարոն յօդուածագիրը իջեցրել է մեր դասարանների թիւը դրականապէս 2-ի: Այն ինչ, եթէ պարոնը բարեհաճէր, իբրև վիճակագիր (СТАТИСТИКЪ) ստոյգը տեղեկանալ, նա կը լսէր, որ մեր այդ դպրոցի դասարանները ոչ թէ երկու, այլ երեք են եղած, իւրաքանչիւրը 2 տարեկան կուրսով, բացի առաջին երկու տարիներից. իսկ 1877—1879 թւերում պատերազմի ժամանակ ստիպված լինելով տեղափոխել դպրոցը, դասարանների երրորդ սենեակը գեռ չխնվելու վրա էր և այդ իսկ պատճառաւ I և II պատրաստականների աշակերտները զետեղված լինելով մի սենեակում, նրանց դասակարգութեան թիւն ես մի և նոյն դասարանում ի հարկէ ստիպեալ, կամ յակամայից շատացած, որը, կարծում ենք, որպէս մի ժամանակաւոր երևոյթ, կամ գուցէ և թերութիւն, չէր կարող տեղիք տալ մեր հետաքրքիր ճանապարհորդին այդպիսի խիստ և աններողամիտ աչօք նայել մեր դպրոցի վրա. բայց կարելի է արդեօք հարցնել պարոնից. «ВИДѢЛЪ-ЛИ СЛОНА, КАКОВЪ СОБОЮ НА ВЗГЛЯДЪ…?

գ) Ուսուցիչների թւի համար պ. Գեղամեանցը ասում է, որ 2 են, բայց եթէ նա բարեմտաբար ուշք դարձնէր իր հաղորդելի տեղեկութեանց վրա, կամ գոնէ հարցնէր այդ մասին տեղեակ անձներից, կը գտնէր, որ մեր այդ դպրոցը սկսեալ իր բացման օրից ունեցել է. առաջին տարումը 1865—1866 թ. 1 ուսուցիչ 20 աշակերտներով: 1866—1870 թւականը 2 ուսուցիչ 40 աշակերտներով: 1870—1875 թւականը 3 ուսուցիչ 50—60 աշակերտներով: 1875—1879 թւականը 4 ուսուցիչ 60—90 աշակերտներով: Իսկ այս վերջին ուսումնարանական շրջանում 1879—1880 թւականը 5 ուսուցիչ 90—100 աշակերտներով: Այսպէս ուրեմն, եթէ պ. յօդուածագիրը մեր քաղաքի միւս ուսումնարաններին վերաբերեալ տեղեկութեանց մէջ ևս այնքան ճշգութիւն է պահել, որքան մեր դպրոցին վերաբերեալ, փառք, պատիւ նրան:

դ) Դասախօսելի առարկայից թւում չը գիտենք արդեօք ինչ պատճառաւ կամ ինչ մտօք մեր հետաքրքիր ճանապարհորդը աւելացրել է «երկրաչափութիւնը» և հանել է «երգը», ասելով թէ «Գէթ ղիւսակում գրված չէր»: Եթէ պ. յօդուածագիրը անվրդով սրտիւ նայէր իր ասած աղիւսակի վրա, նախ՝ «երկրաչափութիւն» առարկայի տեղ կը գտնէր «երգը». երկրորդ՝ լաւ կը տեսնէր, որ փոխանակ 4 դաս մայրենի լեզուի, ինչպէս ինքն ասում է, նշանակված է եղել աղիւսակում պատրաստական աշակերտաց համար եօթնական դաս, իսկ I դասարանում վեց դաս, և այն՝ ոչ թէ վերջին ժամերում, այլ ընդհակառակն առաւօտեան առաջին ժամերում, բացի երկու օրից պատրաստական դասարանում, ուր ստիպված ուսուցչաց փոփոխութեան անյարմարութիւնից, նշանակված է 2-դ ժամերում: Չէ կարողացել ծածկվել պ. յօդուածագրի հետախոյզ աչքերից և այն, որ յիշեալ աղիւսակում «БАСНЯ» դասի համար նշանակված է եղել առանձին ժամ, որի մասին, ասում է պարոնը, «սա էլ այն առանձին առարկաների կարգումն է»: Մինթէ պ. ճանապարհորդին չէր կարելի մտածել և այս, թէ «Басня»-ն, իբրև բերանացի սովորելու և իր խօսքերով գրելու դաս, հարկաւոր էր անշուշտ, որ դրա համար առանձին ժամ որոշելով յիշեցնել աշակերտին՝ թէ ո՞ր օրում և ինչ ժամում պէտք էր պատրաստել նրան: Մինթէ դրանից կարելի է մակաբերել, որ «Басня» դասը ռուսաց լեզուից անջատված է, կամ թէ, ինչպէս ինքն է պնդում «սա էլ այն առարկաների կարգումն է»:

ե.) Գալով վերջապէս գծագրութեան առարկային, որը մտցրել ենք մենք մեր տարրական դըպրոցում իբրև առանձին առարկայ և որոշ ժամեր ենք նշանակել նորա համար, պ. Գեղամեանցը, դարձեալ չը գիտենք, ո՞ր մանկավարժական կէտից նայելով «Աչքակապութիւն» կամ թէ չէ

*) Պատրաստ ենք, եթէ հարկը ստիպեց, մի առ մի յերևան հանել մեր պ. յօդուածագրի տւած վիճակագրական տեղեկութիւններից շատերի ինչ աստիճանի անստոյգ լինելը, ջրելով նրանց հաստատուն փաստերով:

ռում. հրէան նստում, քնում է մերկ գետնի վրա, սփռելով իր տակ մի փոքրիկ մորթու կամ քեչի կտոր։ Ցերեկով, երբ ընտանիքին պատկանող արական անդամները մանրավաճառի պարկը շալակած դուրս են գալիս «գլուխ կոտրելու», իգական սեռը, տանը մնալով, նստում է փողոցի դրան մէջ կամ բարձրանում է կտուրը թել մանելու և ուրիշ, մանրավաճառին վերաբերեալ, ցածր ապրանք պատրաստելու։ Հրէայ կանայք առհասարակ չատ կռւարար են լինում։ Ամեն մի ժամանակ դուք փողոցում կարող էք նկատել հրէուհու կռիւը։ Այդ միջոցին նա գոռում է, որքան ոյժ ունի, փրփրում է, կատաղում է, հայհոյում է և չատ անգամ կախ է ընկնում իր հակառակորդի մազերից, որը ես իրեն կողմից չէ ուշացնում հետևելու նրա օրինակին, և այսպիսով երկու հակառակորդք, ինչպէս երկու կռւարար աքաղաղներ, չուտով թաւալվում են փողոցի մոխրի մէջ և մի քանի րոպէից յետոյ կրկին վերկենալով մազերը ցրված, երեսները պատառոտված, չորերը ցեխոտված, աչքերը լիքը արիւնով, կատաղաբար նայում են իրարու երեսին ու կրկին յարձակվում մէկ մէկու վրա, աշխատելով, որքան կարելի է, ձեռք ձգել իրարու աչք ու երես, և այդ տևում է մինչև այն ժամանակ, երբ նրանցից մէկը վերջապէս անկարող է գտնվում չարունակելու պատերազմը կամ փախչում է կռւի ասպարիզից։ Յաղթողը մի արհամարհական նայուածք ձգելով իր յաղթված հակառակորդի վրա, ինքնաբաւական հեռանում է պատերազմի դաշտից։ Զարմանալին այն է, որ այդ մարդիք, որոնք նըստած են լինում ոչ հեռու կռւի ասպարիզից, բոլորովին ուշադրութիւն չեն դարձնում իրենց փափուկ սեռի ոչ—փափուկ մարմնամարզութեան վրա, նրանք մինչև անգամ գլուխները ես չեն բարձրացնում նայելու այր տեսարանին, որը մի կողմնակի մարդու հետաքրքրում է մինչև վերջին աստիճան։

Ղուբայի հրէաների մէջ գտնվում են չատ հարուստներ, որոնք չը նայելով իրենց ահագին կարողութեան, մաքրութեան մէջ չատ հեռու գնացած չեն իրենց աննախանձելի հայրենակիցներից։ Հրէայ աղջիկները յայտնի են իրենց գեղեցկութեամբ, նոցա մէջ այժմ դուք կարող էք նկատել Յուդիթներ և Եսթերներ, որոնց գեղեցկութեան տպաւորութիւնը անյայտանում է անմաքրութեան և աղտեղութեան տպաւորութեամբ՝ հրէան և հրէուհին մի մի մարմնացած գարշանաութիւն են։

Ա. Զախարեանց

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

—

Օգոստոսի 9-ին

Մի ժամանակ հացի խնդիրն էր խորհրդածութեան նիւթ դարձել մեր քաղաքային վարչութեան և խորհրդարանի համար, իսկ վերջին օրերում քաղաքին միս մատակարարելու խնդիրը։ Օգոստոսի 4-ին, պ. քաղաքագլխի առաջարկութեամբ, մի արտակարգ նիստ կայացաւ որոշելու համար, թէ ի՞նչ միջոցների պէտք է դիմել մսավաճառների դէմ, որոնք ներկայ ամսվայ համար մսի վրա դրած տակսայով, այսինքն փունտը 7 կոպէկով՝ չեն կամենում ծախել միսը։ Յուլիսի 30-ին ձայնաւորների ներկայութեամբ դրած տակսան հաստատելուց յետոյ, խորհրդարանը որոշեց, որ եթէ պ. Սմբատ Մովսիսեանը (որ մի մրցող է դուրս եկած չարամիտ մսավաճառների դէմ) և նրան հետևող մի երկու պարոնները ինչ և իցէ հանգամանքներից ստիպված չը չարունակեն մսավաճառութիւնը, այն ժամանակ քաղաքային վարչութեանը իրաւունք է տրվում միս վաճառել քաղաքացիներին անտեսական եղանակով, այսինքն իր սեփական փողով հրաւիրել մարդիկ և մի ուրիշ վարձատրութեամբ պատուիրել նրանց փունտը 7 կոպէկով միս բաժանել։ Պարսիկ մսավաճառները, որոնք միս մորթելուց յետ էին քաշվել և սպասում էին, թէ ինչ ելքի կը բերի իրանց սպառնալիքը, անսնելով, որ իրանք քաղցած պէտք է մնան, սկսեցին ամենայն առատութեամբ միս մորթել և այնուհետև ամեն ինչ սկսեց ընթանալ իր կարգով։

Ուրեմն երևում է, որ եթէ չը լինէր պ. Սմբատ Մովսիսեանը, քաղաքը, մսից զրկվելով, պէտք է ենթարկվէր մսավաճառների կամակորութեանը, նրանց կապրիզին։ Այս պատճառով անկարելի է չնորհակալ չը լինել պ. Մովսիսեանցից և մի և նոյն ժամանակ չը զարմանալ մեր երևանցիների վրա, որոնք, սկզբից նախապաշարված, միշտ հեռու են փախչում մսավաճառութիւնից ու հացագործութիւնից, ամօթ համարելով իրանց կպչել սրանց նման կեղտոտ մի արհեստի։ «Ջէ, կասեմ, երևանցիներ, այդ բանն ամօթ չէ. այլ ամօթ է բազարների չարսուում ծալապատիկ նստել առաւօտվանից մինչև երեկոյ և մի մուշտարի որսալու համար ամեն մի քսութիւն գործ դնել, ամօթ է կապկաբար հետևել մի քանիսին և գնալ Մոսկվա ապրանք բերելու համար, այն ինչ հին ապրանքի քառորդ մասը չէ ծախված։ Բաւական է, որ ձեզ համար ասեն, թէ այս ինչ մարդը Մոսկվա գնաց։ Պարսիկները կամաւ խլել են մեր ձեռքից երկու ամենագլխաւոր արհեստներ, այն է մսավաճառութիւնն ու հացագործութիւնը և զրկում են մեզ, երբ կամենում են, մեր ամենօրեայ կենսական պիտոյքներից։ Ի՞նչ բարձր և վսեմ վարմունք կը լինէր այն մարդու կամ հասարակութեան կողմից, որ մրցութեամբ առաջն առնէր այդպիսի գործողութիւնների։ Երևանցիները միջոց ունեն այդ բանն անելու, բայց չեն կամենում անել։

Սովի նշաններ թէև անցան, բայց նրանց տըպաւորութիւնը մնաց մարդու յիշողութեան մէջ։ Այս պատճառով մեր այժմեան նահանգապետը, նահանգի ժողովուրդը սովից ազատ պահելու համար, մտածել է մի գեղեցիկ միտք և, ինչպէս լըսում ենք, սկսել է արդէն իրագործել այն։ Այդ միտքը գիւղերում ցորենի չտեմարաններ չինելն է։ Ինչպէս լսվում է, գիւղական ամեն մի ընտանիքից կալերի ժամանակ պէտք է ստացվի ցորենի մի որոշեալ քանակութիւն և յանձնվի գիւղում գտնվող մի ամբարում պահելու համար։ Հետևեալ տարում ամբարանոցի ցորենը գիւղացիները բաժանում են իրանց մէջ և ստացած բաժնի կրկնապատիկը տալիս են նոր ցորենից և այսպէս չարունակաբար է լինում, դիցուք, մի տաս տարի։ Անկարծելի, մի 10 տարուց յետոյ 100 տանից բաղկացած մի գիւղ կունենայ այդպիսով մի մեծ ամբար, որ հարկաւոր դէպքում կարող է փրկել գիւղականին մահից։ Իսկ եթէ ենթադրենք, որ մի 10 տարվայ ընթացքում ոչինչ անակնկալ փորձանք չը պատահի, այն ժամանակ գիւղական հասարակութիւնը կարող է ամբարի ցորենը մասամբ վաճառել և ստացած փողը գործ դնել բարենպատակ գործերի վրա։ Պ. Նահանգապետի միտքը, որի իրագործման համար մարդիկ են եղել ուղարկված գաւառի գիւղերը, մի քանի տեղ չինականների կողմից զարմանքով ու թերահաւատութեամբ է ընդունվել, որովհետև կարծել են, թէ ցորենի հաւաքելը մի տեսակ հարկ է տէրութեան կողմից, որ մի այլ միջոցով ծանրաբեռնվում է իրանց վրա։ Կարծում ենք, որ պ. նահանգապետը առաջին փորձերից չի վհատի և կը չարունակի իր բարի գործը երկրի բարօրութեան համար։

Հետաքրքիր լուրեր կան հաղորդելու, որոնք թողնում եմ հետևեալ նամակի համար։

Յովհաննէս-Հեթում

ՆԱՄԱԿ ՄԱՆԴԼԻՍԻՑ

—

Օգոստոսի 9-ին

Թիֆլիսի բնակիչք Մանգլիսում յօժարութեամբ նուիրելով Թիւրքիոյ Հայաստանի հայազգի սովատանջների համար հարիւր տասն և եօթը բուբլի (117 ր.), սրա հետ ուղարկում են առ ձեզ այդ գումարը, խնդրելով ուղարկել ուր հարկն է։ Նուիրատուք սոքա են։

Սարգիս Քամանդարեանց 5 ր., Խ. Թ. Առվանեանց 6 ր., Ն. Հայկազեանց 6 ր., Սարգիս Տէր-Սարգսեանց 3 ր., Իվան Հախումեանց 3 ր., Պետրոս Մակարով 5 ր., Հայ ոմն 1 ր., Իվան Բագատուրով վրացի 3 ր., Սերգէի և Անտոն Գալուստեանց 1 ր., Սէրգէի Մեզվինեանց 2 ր., Յովհաննէս Խուդագեանց 1 ր., Աղեքսանդր Տէր-Շմաւոնեանց 3 ր., № № 1 ր., № № 1 ր., Ուսուցիչ ոմն 1 ր., Իվան Մինէիչ Մարտիրոսով 1 ր., Ստեփան Մելիքով 5 ր., Երիցփոխեանց 1 ր., Ստեփան Խանկալամով 1 ր., Ս. Արէշով 1 ր., Մ. Միրվելով 2 ր., Վ. Կուսիկեանց 1 ր., Արսէն Միրզաեանց 5 ր., Յակոբ Միկլեան 2 ր., Սէրգէի Մալքարով 1 ր., Ալեքսի Տէր-Մկրտիչեանց 1 ր. 50 կ., Եագոր Եղիազարեանց 3 ր., Ստեփան Դիդգուրաբով 1 ր., Վասիլ Սեանեանց 1 ր., Արտեմ Նարինեանց 3 ր., Աւետիք Քարտաշեանց 1 ր., Գրիգոլ Կոպաձէ (վրացի) 1 ր., Կոստանդին Խիզանեանց 3 ր., Թաթէոս Տէր-Յովսէփեանց 2 ր., Աննախանում Տէր-Ղազարեանց 5 ր., Նինոյ Տէր-Ղազարեանց 3 ր., Իվան Եակովլեվիչ Քամօեվ 1 ր., Ալեքսանդր Մելիք-փաշայեանց 2 ր., Միրիմանով 2 ր., Եագոր Միրզօեվ 3 ր., Խրիստափոր Դաւիթեանց 5 ր., Ալեքսանդր Ամիրով 1 ր., Խրիստափոր Քալանթարեանց 2 ր., Կորխմազ Բաշիբէուգ-Մելիքով 1 ր., Զազար Արեշով 1 ր., Անյայտ ոմն 1 ր., Ալեքսանդր Նարիմանեանց 3 ր., Յովսէփ Տէր-Սարգսեանց 3 ր., Արտեմ Սեանեանց 3 ր., Սարգիս քահանայ Տէր-Գրիգորեանց 50 կ., Տէր-Յակոբ քահանայ Մեհրաբեանց 2 ր.։ Ընդամենը 117 ր.։

Խաչատուր Առվանեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 25 յուլիսի

Ձեր ազգօգուտ լրագրի անցեալ տարվայ թերթերից մէկի մէջ հրատարակվեցաւ, որ մի քանի հայ երիտասարդներ ձեռնարկել են հայերէն և հայերին վերաբերեալ օտար լեզուներով գրքերի հասարակաց մի գրադարան բանալու։ Եւ յիրաւի՝ մենք Թիֆլիսի Բէալական ուսումնարանի մի քանի աշակերտներս այդ բանին ձեռնարկեցինք, բայց ստիպված լինելով զանազան կողմեր ցրուել և չունենալով յարմար և հաստատ տեղարնակ մի ղեկավար՝ մենք մեծ յաջողութիւն չունեցանք մեր ձեռնարկութեան մէջ, իսկ այժմ գործը իր յարմար և գործունեայ ղեկավարը գտել է. մեծ. պ. Յովհաննէս Կուսիկեանը, տեղւոյս Բէալական ուսումնարանի ուսուցիչը, ազգասիրաբար ոչ միայն մեր ձեռնարկի չարունակութիւնը յանձն առաւ, այլ և գրադարանի յարկի ու գրադարանապետի հոգն ես իր վրա առաւ։ Ուստի մենք մեր գործունէութեան արդիւնքն ու հաշիւը յիշեալ պարոնին յանձնելով՝ պարտք ենք համարում մեզ նոյնը և հրապարակաւ մեր յարգելի նուիրատուներին տալ։

Հաշիւ. ձեռամբ օր. Տէր-Մարկոսեանցի, պ. պ. Ռոստոմեանցի (Թիֆլիսում), Պիճիկեանի, Պապինեանի, Չիլինգարեանի (Ախալքալաքում) և Կամսարականի (Երևանում) հաւաքվել են ընդամենը 304 կտոր գիրք և 117 ր. փող։

Գրքեր նուիրող պարոններից մեծագոյն մասը տորագրած չը լինելով իրանց անունները, մենք դրանց հաշիւը յանուանէ չենք կարող հրատարակել այստեղ. իսկ փող նուիրողներն են Թիֆի-

---

մեծ յիմարութիւնն է համարել, քանի որ այդ տարրական համառօտ գծագրութեան դասերը ընդունված են, որպէս ամեն մի կանոնաւոր տարրական դպրոցներում, նոյնպէս և թէ տէրութենական և թէ ազգային միջնակարգ դպրոցների ստորին դասարաններում, իբրև տարրական հիմունք երկրաչափական արհեստին, կամ իբրև վարժութիւն աշակերտաց ձեռքերի և կամ կեանքի մէջ, պատահած միջոցում, գործադրելու համար, եթէ աշակերտը չը կամենայ չարունակել իր ուսումը բարձր դասարաններում։ Սորանից էլ երևում է պ. յօդուածագրի մանկավարժական գործի մէջ ունեցած քաջ հմտութիւնը....

Ասացինք արդէն, որ պ. յօդուածագիրը, եթէ բարեխղճարար վերաբերվէր դէպի մեր գործունէութիւնը և բարեհաճէր հարցնել գոնէ մեր դպրոցի ներքին կեանքին մօտ եղող անձերից մէկին, անշուշտ կը տեղեկանար, որ մեր այդ տարրական դպրոցը, որին նա այդքան անարգել է անխնայ, իր 16 ամեայ գոյութեան չրջանում տուել է իր հասարակութեանը աւելի քան հարիւր և քսան տարրական ուսմամբ բաւականին զարգացած սաներ, որոնք իրանց մայրենի լեզուի, ռուսերէնի և այլ կարևոր առարկայից բաւականին հիմնաւոր պաշարով մտել են թէ տեղական և թէ օտար քաղաքներում եղած արքունի և ազգային դպրոցների 1, 2, և մինչև անգամ 3-դ դասարանները, այն ինչ մեր տեղական դպրոցների չատ քչից ընդունված են եղել նոյնպիսի դպրոցներ այդչափ մայրենի և ռուսաց լեզուի պաշարով և առարկաների գիտութեամբ։ Այստեղ աւելորդ ենք համարում թուել և այն բազմաթիւ սաներին, որոնք աւարտելով այս դպրոցում իրանց տարրական ուսումը, մտել են կեանքի չրջանում գործելու, որի մէջ և ինքնակրթութեամբ զարգանալով նորանցից չատերը եղել են թղթակիցներ պարբերական հրատարակութիւններին։ Գուցէ և սորանց վրա է, որ զարմանում է ինքը պ. յօդուածագիրը։ (Տես «փորձ» № IV. երես 75. յօդ. փ.)։

Քիչ չէ զարմացնում մեզ և այն՝ թէ պ. յօդուածագիրը ինչ արդեօք հարկից կամ համոզմունքից ստիպված իր յօդուածի դէպի մեզ վերաբերեալ հատուածում, յանկարծ չեղվելով իր բարենպատակ գործի ընթացքից, սկսում է կնքել մեր ճակատը «կօչկակարի» և այլ մի քանի անվայել խօսքերի դրոշմով՝ մի քանի «կիրակօսների և թաթոսների հետ, հրաւիրելով միանգամայն մեզապխեաց վրա մեր ժողովրդական արքունի ուսումնարանների պ. վերատեսչի ուշադրութիւնը, որպէս զի չը թոյլատրվի մեզ պէս «Արրաչեանցներին, կիրակօսին և թաթոսին», ժողովել մեզ մօտ բազմաթիւ խեղճ մանուկներին և նորանց «բարոյապէս նահատակելու և կարծել թէ «Աստուծոյն զոհ ենք մատուցանում»։ Այն ինչ պ. յօդուածագիրը իր հատուածի միւս երեսում (1) ծանօթութեան մէջ, եր. 68, խորհուրդ է տալիս Երևանի թեմի վերատեսչի օգնական պ. Պռօշեանցին, որ մեր քաղաքի միւս ծխական դպրոցները, որոնց անունները մի առ մի թուել է նա իր ստատիստիկայում, չենթարկել՝ մանկավարժական խիստ քննութեան, այլ չատանալ՝ ասում է, փոքր ինչ կարգ ու կանոնի տակ բերելով նորանց։ Միթէ մենք ես, իբրև հայ, իրաւունք չունէինք արժանանալու մի այդպիսի քաղցր ակնարկութեան յօդուածագիր պարոնի կողմից։

Բայց թող միամիտ լինի մեր ստատիստիկոս պ. Գեղամեանցը, որ մեր թէ նախկին և թէ այժմեան մեծապատիւ պ. տեսուչներին վաղուց արդէն յայտնի լինելով մեր ուսուցչական գործունէութեան արդիւնքներ, մի և նոյն ժամանակ տեղական մանուկներին յարմար և օգտաւէտ լինելը, բազմիցս արժանացրել են մեզ իրանց խրախուսական չնորհակալեացը. նոյնպէս և մեր տեղական յարգոյ հասարակութիւնը իրօք տեսնելով իր որդոց այդ աստիճան զարգացումը թէ ուսման և թէ բարոյականութեան մէջ, միշտ յարգանօք և հաւատարմութեամբ վերաբերվել է և վերաբերվում է դէպի մեր գործունէութիւնը և դպրոցը, ուր համարեա միշտ խնդրանօք և ստիպանօք անգամ տեղաւորացնում է իր զաւակներին։

Այո, իրաւամբ զարմանում ենք մենք, թէ պ. յօդուածագիրը ի՞նչ հարկից ստիպված ամենայն ջանք գործ է դրել իր յօդուածում մեր գործունէութիւնը ոչնչացնելու, քանի որ նա, իբրև խղճի տէր, միանգամայն և բաւականի զարգացած մարդ, կարող էր, եթէ իրօք մի թերութիւն նշմարել էր մեր դպրոցի վրա, որ այդ ամենայն մի մահկանացուի ձեռնարկութեան մէջ կարող է նշմարվել, իր բարի և օգտաւէտ խրատներով և խորհուրդներով օգնել մեր տկարութեանը և մենք ամենայն պատրաստակամութեամբ և սիրով կը փութայինք մեր թերութիւնները լրացնել, որքան մեր միջոցները և ընդունակութիւնը կը ներէին։ Եւ այդ մեզ ոչինչ ստորութիւն չէինք համարի, քանի որ որպէս ամբողջ մարդկութիւնը, նոյնպէս և ամենայն մի անհատ հետզհետէ աճելու և զօրանալու վրա է։ Քանի որ այսօրվան աշակերտը մի քանի ժամանակից յետոյ զարգանալով, ուսուցիչ է դառնում։ Քանի որ այսօրվան մի դեռ խակ ուսուցիչը մի քանի տարուց յետոյ՝ զանազան փորձերից խրատված համարեա մի բաւականին հմուտ իր նուիրական արհեստում վարժապետ է դառնում։ Քանի որ մի որ և իցէ աստիճանաւոր, կամ վաճառական, կամ քարտուղար և կամ մինչև անգամ ստորին գործակատար և իր բարեբարաց դէմ ապերախտ գտնվող անձն, հետզհետէ զարգանալով կեանքի գործունէութեան մէջ, կարող է քաղաքագլխի և կամ մի այլ բարձր պաշտօնի կոչմանը արժանանալ և այլն, և այլն, և ոչ թէ, ինչպէս ասում է առածը «յօնքը չինելու տեղ, աչքն էլ հանէր»։

Այդ իսկ պատճառաւ մենք էլ՝ չը ցանկալով միանգամայն անցկենալ համեստութեան սահմանից, վստահանում ենք խոնարհաբար խորհուրդ տալ յիշեալ պ. յօդուածագրին, որ այսուհետև իր գրելիք ներհուն յօդուածներում, ինչ առարկայի վերաբերութեամբ էլ որ լինեն նորա, ամենից առաջ հետամուտ լինի, կամ լաւ ուչք դարձնէ իրողութեանց ճշգութեան վրա և ապա ըստ այնմ նկատողութեան կամ քննութեան առնի նորանց, և ոչ թէ ոմանց անհիմն և՝ մինչև անգամ կարող ենք ասել, նախանձոտ սրտից վխժած անխոհեմ չաղակրատութեանց վրա հիմնվելով, թոյլ տայ իր գըրչին ազատօրէն իր ազգակից եղբօր սիրտը վիրաւորելու և կամ նրա պատիւը և անունը արատաւորելու, որ պարոնին մեծ պատիւ չէր բերի։ Որպէս զի՝ Կրիլովեան այն առակը, որ նա մեզ աւելի անպատւելու համար իր յօդուածում իբր օրինակ յառաջ է բերել, նոյն իսկ իր գլխին չը կատարվի։

Վերջացնելով նամակս, մեծապատիւ խմբագիր, խոնարհաբար խնդրում եմ, որ 'ի սէր արդարութեան, բարեհաճէք մի փոքրիկ անկիւն չնորհելու սորան ձեր պատուական և անկողմնասէր լրագրի առաջիկայ թերթերից մէկում, որպէս զի մեր՝ նախանձու փուչւոյ ներքև (գուցէ յանգէտս) ճշմարտութիւնը երևան եկնելով՝ մեր անունը 'ի զուր և անմեղ տեղ չարատաւորվի, որպէս մեր մեծերի, նոյնպէս և մեր բարեմիտ հասարակութեան առաջև։

Աղէքսանդր Առաքելեանց